

مراسم آیینی و فولکلور مردم

بندر کُنگ

با مقدمه‌ای از:

استاد عباس انجم‌روز

دکتر احمد جولایی

تحقیق و نگارش

احمدنور دریایی

نشر احسان

دریایی، احمد نور، ۱۳۵۹ -

مراسم آیینی و فولکلور مردم بندر کنگ / تحقیق و نگارش احمد نور دریایی؛ با
مقدمه‌ای از عباس انجم‌روز، احمد جولایی. -- تهران: احسان، ۱۳۸۴.
[۱۲۹] ص.: مصور.

ISBN: 964-356-402-9

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۱۲۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. بندر کنگ -- تاریخ. ۲. بندر کنگ -- آداب و رسوم دینی. ۳. بندر کنگ -- آداب
و رسوم زندگی اجتماعی. الف. عنوان.

۹۵۵/۷۳۴۲

DSR ۱۰۷۵/۴۵۵۴

۱۳۸۴

۸۳-۴۱۹۷۹

کتابخانه ملی ایران

مراسم آیینی و فولکلور مردم بندر کنگ

✦ مؤلف:	احمد نور دریایی
✦ ناشر:	نشر احسان
✦ تیراژ:	۳۰۰۰ جلد
✦ نوبت چاپ:	اول - ۸۴
✦ چاپ:	چاپخانه مهارت
✦ قیمت:	۱۵۰۰ تومان
✦ طرح جلد:	محمّد معلّمی
✦ تصاویر چهره‌های جلد:	راشد علیزاده
✦ گرافیکست:	استاد برابادی

● از خوانندگان محترم تقاضا می‌شود اگر چنانچه دیدگاه‌های اصلاحی و نقطه‌نظراتی در خصوص مطالب این کتاب دارید با صندوق پستی ۱۳۸-۷۹۶۴۱ ارتباط برقرار کنید.

تهران - خیابان انقلاب - رویروی دانشگاه - مجتمع فروزنده - شماره ۴۰۶ - تلفن: ۶۹۵۲۰۰۰

صندوق پستی: تهران ۳۸۵ - ۱۱۳۹۵

ISBN: 964-356-402-9

شابک: ۹۶۴-۳۵۶-۴۰۲-۹

شابک:

نشر احسان

تقدیر و تشکر

با سپاس از همه عزیزانی که به نحوی در گردآوری این مجموعه، مؤلف را یاری رسانده‌اند و بدین وسیله از تمام مردم خوب بندر کنگ علی‌الخصوص آقایان مُندن غلامی منفرد، علی شاهی، محمدعلی هندی، عمران دریایی، علی دریایی، عبدالله خوشدل، عیسی قادری، حسن علیزاده، سید خلیل آذری، حسن بحری (سلطان)، عبدالله صیادی، محمد ابراهیمی، غلام برزگر، عبدالله مبارکی، محمد حسین پرست، علی بحرپیما، عبدالله تاثیریک، علی بحری، صقر اقلیما، احمد عبیدی سورو، معاد کوسیجی، عبدالله فریدی، راشد علیزاده، عدنان قاسمی مروتی، محمد معلمی، محمود خوشابی و خانم‌ها مریم زارعی، صفیه شریفی، لطیفه زارعی زاده، فاطمه حسن‌زاده، فریده قاسمی و گروه موسیقی سنتی بندر کنگ به خاطر حسن نیت و همکاری صمیمانه در گردآوری این مجموعه کمال تشکر و قدردانی را دارم.

همچنین از جناب آقای سید محمد عبدالله عقیل‌زاده تشکر می‌کنم که صادقانه و خالصانه نسبت به مسائل فرهنگی، ادبی و اسلامی اهمیت می‌دهند و بدون حمایت‌های بی‌دریغ ایشان چاپ این مجموعه میسر نبود.

از آقایان استاد عباس انجم‌روز و دکتر احمد جولایی به خاطر تشویق و راهنمایی‌شان سپاسگزارم. باید اذعان داشت که همکاری ایشان با اینجانب قطعاً موجب پربارتر و دقیق‌تر شدن مطالب این مجموعه بوده است.

در ضمن لازم می‌دانم از زحمات و خدمات جناب آقای حسین نوربخش شهردار پیشین بندر کنگ تشکر و قدردانی نمایم. برای اینکه اثر ارزنده‌ای (کتاب بندر کنگ) را از خود به یادگار گذاشته‌اند.

از راهنمایی‌های اساتید محترم آقایان کریم اکبری مبارکه و سیروس کهوری نژاد تشکر می‌کنم و در خاتمه لازم است از اساتید محترم گروه هنر دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر تشکر و قدردانی نمایم و زحمات و دلسوزی‌های آنها را پاس بدارم.

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه به قلم استاد عباس انجم‌روز
۱۳	مقدمه به قلم دکتر احمد جولایی
۱۷	پیشگفتار مؤلف
۱۹	فصل اول: تعریفی از آیین و فولکلور
۲۵	فصل دوم: معرفی حوزه مورد تحقیق (بندرکنگ)
۲۷	- موقعیت جغرافیایی و پوشش گیاهی منطقه
۳۰	- وجه تسمیه
۳۳	- جمعیت
۳۴	- پیشینه تاریخی
۴۵	- دین
۴۶	- زبان و گویش
۴۹	فصل سوم: انواع مراسم، آیین‌ها و اعتقادات
۵۱	- تاریخچه‌ی مراسم یامال (yamal) و شیوه صید مروارید
۵۲	- تاریخچه‌ی تجارت مروارید در منطقه بندر لنگه و کنگ
۵۴	- مراسم یامال
۵۸	- شیوه دریانوردی و تجارت قدیم (سفرگپ دریایی)
۶۷	- سفر به سواحل هندوستان
۶۸	- مراسم چهاردهی (Chahardahy)
۷۰	- مراسم اوشار (Owshar) و به آب انداختن لنج

۷۴	- غراب شیطان (Ghorab-e-Shaytan).....
۷۴	- بپ دریا (Bap-Darya).....
۷۶	- أم الداس (Um-Aldes).....
۷۸	- مکتبخانه‌های سنتی (مختب: Makhtab).....
۸۱	- مراسم رزیف (Rezeef).....
۸۴	- مراسم «مولود خوانی».....
۸۷	- آداب کفن و دفن و مجالس ختم مردگان.....
۹۱	- قبله دعا (مراسم طلب باران).....
۹۳	- دریا ما بر (Darya ma bar).....
۹۴	- سال نو دریای.....
۹۵	- نمایش دزد و گمبر (Dozd - o - Kambar).....
۱۰۲	- مراسم اهل هوا (زار).....
۱۱۴	- مراسم عروسی.....
۱۲۳	- اصطلاحات و لغات.....
۱۲۷	- منابع و مأخذ.....

مقدمه به قلم استاد عباس انجم‌روز

باری اخیراً جنبش و کوششی از سوی جوانی برومند و نوخواسته عیناً مشاهده کردم که برق امید به آینده و جوانان هموطن بخصوص خطه‌ی کنگ و لشتان دیروز و بندر کنگ از رونق افتاده امروز در همه وجود ما بیدار می‌کند، این جوان نویسنده و مشتاق تاریخ نیاکان خود همانا احمد نور دریایی است. جوانی چنین مشتاق ادب را بسیار کم دیده بودم، دیدم که در ره عمر، عاشق به تاریخ و ادب و فرهنگ و عرفان و او را تشنه‌ای بی‌صبر یافتم، چنین پژوهنده‌ای آینده روشن و تابناکی خواهد داشت و چنین نویسنده‌ای به زودی زود به مدار توفیق و کامیابی خواهد رسید، به اذن الله. از صفات بارز آقای دریایی یکی این است که وقتی به مسأله‌ای برمی‌خورد علاوه بر بطن موضوع جوانب متعددی را جستجو می‌کند، که هر یک فی‌نفسه خود دلیل راه خود وی و سبیل و راه همگان منطقه خواهد شد، لذا من به این جوان مشتاق ادب و فرهنگ صمیمانه تبریک می‌گویم و توفیق وی را در این راه از خالق متعال آرزو مندم، خیر به پیش و هدف به کیش و خویش تان باد تا در این راه منتظران رسیدن به مقصد را راهنما باشید. إن شاء الله آمین.

عباس انجم‌روز

بندر لنگه - فروردین ماه سال ۱۳۸۳

مقدمه به قلم دکتر احمد جولایی

کتابی که در پیش‌رو دارید حاصل تلاش پژوهشگری جوان است که سعی نموده به دیار خود ادای دین نماید و پا جا پای بزرگانی که قبلاً درباره این وادی از میهن قلمفرسایی نموده‌اند بگذارد. بزرگانی چون «محمد ابراهیم نادری کازرونی»، «سدید السلطنه کبابی بندرعباسی»، «دکتر احمد اقتداری»، «سلطانعلی سلطانی بهبهانی»، «انجمن شعاع»، «حسین نوربخش» و... که آخرین نفر ظاهراً آقای احمد نور دریایی می‌باشند، میزان علاقه ایشان به این موضوع همین قدر بس که رساله پایان دوره دانشگاهی خود را به آن اختصاص داد و در پایان که با درجه ممتاز از آن دفاع کرد یادآور شدند که قصد چاپ رساله خود را دارند و از حقیر خواستند که به عنوان مقدمه مطلبی بنویسم. در این خصوص اولین نکته‌ای که به نظر می‌رسد ضمن حفظ احترام به پیشکسوتان و تحقیقی که درباره بندر کنگ نوشته‌اند، زاویه نگاه و موضوع بحث ایشان است که در نوع خود کم‌نظیر بل بی‌نظیر است و می‌تواند راهگشا باشد در زمینه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی بندر کنگ بندری که به حق آن را نادری «عروس بندر خلیج فارس» نامیده است و ادامه داده بندریست در نهایت آبادانی از همه بندر واقع در کنار دریای عمان آبادتر است و در آن بندر معادل پنج‌هزار خانوار از اعیان و تجار با مکنت و سفائن و به معاملات با یمن، هندوستان و آفریقا می‌پردازند^(۱) و همین داد و ستدها و آمد و شدها بوده که زندگی مردم کنگ را رنگ و جلانی ویژه بخشیده و رگه‌های فرهنگ ملل گوناگون در آن می‌توان یافت. زیرانمایش آئینه زندگی است.

جناب آقای «دکتر فرهاد ناظرزاده کرمانی» در فرازی از کتاب جدیدشان در خصوص تاریخ و حوادث زندگی بشر نوشته‌اند که جهان و هر آنچه در آن است، برآمده، بالیده دگرگون شده،... و مرده است، تا باز شاید از نو برآید... و هستی ادامه یافته است، و هنر نمایش آئینه‌ای در برابر هستی است و افزوده‌اند: پی بنیادهای هنر نمایش دارای سه ویژگی‌اند:

۱- گزارش محمد ابراهیم نادری کازرونی، به دربار محمد شاه قاجار: محفوظ در کتابخانه مجلس.

تاریخ پذیرند، دگرگونی پذیرند و نسبت پذیرند.^(۱)

این کتاب یادگاری است از سخت‌کوشی و تلاش مردمی که از دیرباز با دریا و دریانوردی خو داشته و به سواحل هند، آفریقا، یمن و... آمد و شد داشته‌اند، بندری که محمد ابراهیم نادری کازرونی، مأمور دربار محمد شاه قاجار در توصیف آن به دربار نوشته است: بندر کنگ بندری بوده است آباد، و در آن عمارات عالیه بوده و اکنون نیز آثار عمارات قدیم با کمال استحکام، کاروانسراهای دو طبقه و قلعه کنار دریا برپا بوده که اکنون ستونها و طبقات عمارات آن برقرار است و منشأ تعجب ناظرین می‌گردد و در این اوقات (قاجار) دو محله از بندر مذکور آباد است. یک محله شیعه اثنی‌عشری و یک محله شافعی مذهب و هر محله به قدر سیصد خانوار ساکن و گاو و گوسفند وافر دارند و معادل سیزده باب دکان کوزه‌ساز اهل جراث لار در بندر کنگ مشغول کوزه‌سازی هستند، و از دکانی در سال شیخ سعید عامل مبلغ سه تومان بیاض که شش تومان رایج سلطانی است می‌گیرد و دوری آن تقریباً سه فرسنگ راه است و آثار عمارات عالیه و آب‌انبارهای بسیار هویدا است و اکثر آن مملو از آب باران و مقبره قدیم آن بندر منشأ عبرت ناظرین است، قبوری که از قدیم بوده و بر آنها احوال اموات هر دیار به اسم و رسم و بلد اصلی آنها منقور و منقوش است^(۲) و اگر بپذیریم که نمایش خود جوهره و حدیث نفس زندگی آدمی است که بر صحنه جان می‌گیرد و این ابرهنر را عصاره زندگی بدانیم که در بیانی هنری وقتی به دیگران انتقال داده بشود و اگر بپذیریم که منشأ بسیاری از موارد در زندگی بشر و مسائل دوران حیات و ممات او قرین و عجین است، جنبه آئینی و مناسکی داشته و در حقیقت نمایشی قنقوسی است که از دل خاکستر زندگی برخاسته است، مردمی چون کنگ با اوصافی که از پیشینه زندگیشان در تاریخ به ثبت رسیده و زندگی سخت در کنار دریا و تلاش برای فائق آمدن بر مشکلات، زندگی آنان را مشحون از جنبه‌های آئینی، مناسکی و نمایشی کرده است. این موضوع هنگامی خود را بیشتر می‌نمایاند که بپذیریم آنها (همه بندرنشینان) در موقعیت دراماتیک طبیعت قرار گرفته‌اند (جدال بین خشکی و دریا، در طبیعت که تضادی عمیق بین این دو است و خصوصاً اگر بپذیریم نمایش اصولاً بر پایه چالش و کشمکش شکل می‌گیرد) هر بندرنشین کنگی در آغاز تولد در موقعیتی جدال‌انگیز قرار می‌گیرد، به ویژه اگر دریا و دریانوردی را به عنوان شغل بپذیرد. تلاش برای رام کردن طبیعت و شناختن قوانین و رموز جاری بر آن برای

۱- ناظرزاده کرمانی فرهاد، کتاب درآمدی بر نمایشنامه‌شناسی ص ۵۰ انتشارات سازمان مطالعات و کتب سمت، سال ۱۳۸۳.

۲- گزارش محمد ابراهیم نادری کازرونی، به دربار محمدشاه قاجار - ذیل فصل حقایق‌نگاری بندر لنگه و کنگ، نسخه خطی محفوظ در کتابخانه مجلس، اقتداری احمد، آثار شهرهای باستانی خلیج فارس ص ۴۸۳، انتشارات انجمن ملی آثار، سال ۱۳۴۸.

بشر بسیار حائز اهمیت بوده و آدمی همواره کوشیده است که این قوانین را بهتر بشناسد و برای این امر تلاشهایی از خود بروز داده و بین این تلاشها و اعمال و اتفاقاتی که برای او پیش آمده روابطی یافته و تکرار این موضوع باعث شکل‌گیری باورها و اعتقادات قومی گردیده بطوری که روابطی مسلم برای بشر معنا یافته‌اند. زندگی ملوانان، سفرهای طولانی عدم دسترسی به امکانات ارتباطی پیشرفته، خطراتی که ملوانان و ساحل‌نشینان را تهدید می‌کرد، همه و همه باعث مجموعه‌ای از اعتقادات، بازیها و رسوم مختلف گردید که بسیار هم جدی مورد نظر مردم بوده و روابط اجتماعی، فرهنگی خود را بر آن بنا می‌نهند.

نویسنده کتاب تلاش درخور توجه‌ای از خود نشان داده است تا در آئینه بومی‌شناسی مبادرت به انتخاب و ثبت گونه‌ها و گوشه‌هایی از زندگی این مردم بندرنشین ارائه نماید، گوشه‌هایی که بی‌شک می‌تواند مورد توجه و استفاده آیندگان قرار گیرد، خصوصاً اگر بپذیریم که شرایط اجتماعی و رشد تکنولوژی باعث گردیده تا چهره اغلب اجتماعات و روابط درون سازمانی، باورها و نحوه نگرش آنان به زندگی دستخوش تغییر و تحول شده، این‌گونه قابلیت‌های نمایشی را به طور کلی می‌توان در دو بخش تقسیم و خلاصه نمود.

الف: آن دسته از حرکات، اقوال و... که گرچه به نیت نمایش به انجام نمی‌رسیده‌اند، ولی چنانچه در آنها غور و دقت شود، مشحون از لحظات دراماتیک بوده و به عنوان دستمایه هنرمندان می‌تواند مورد بهره‌برداری قرار گیرد، شیوه‌های تشفی، کار، مرگ، تولد و... و مبارزه با طبیعتی خشن و چالشگر است. نمونه‌های آداب و عادات مردم کنگ در حقیقت گنجینه‌ای لایزال می‌تواند باشد برای هنرمندان عرصه نمایش که در صورت استفاده درست ضمن حفظ این سنتها منبع قابل اتکا و اعتنایی خواهد بود.

ب: جمع‌آوری و ارائه نمونه‌هایی از نمایش‌های مردمی که در زمانهای قبل در بین مردم کنگ اجرا می‌شده و جالب اینکه این گروه هنرمندان محلی که به مناسبت‌های مختلف برای مردم مبادرت به نمایش می‌کرده‌اند، از چنان اشتها‌ی برخوردار بوده‌اند که در سراسر حوزه خلیج فارس شناخته شده بودند و برای اجرای برنامه و شرکت در مراسم مختلف به بنادر و جزایر گوناگون سفر می‌کرده‌اند که این موضوع در نوع خود بسیار حائز اهمیت است. نمونه معروف این شیوه نمایشی کتبرک‌بازی (قنبرک بازی) است که توجه خوانندگان و پژوهشگران را به این شیوه نمایشی جلب می‌کند، شیوه‌ای که طبعاً در تطبیق با گونه‌های دیگر نمایشهای شاد ایرانی قابل توجه و درخور اهمیت است. امید که در چاپ‌های بعدی و لحاظ کردن دیدگاههای منتقدین این پژوهش به سرمنزل مقصود که همانا شناسایی قابلیت‌های زندگی و فولکلور جای جای بندرنشینان میهن اسلامی و خصوصاً مردم کنگ است برسد. إن شاء الله

احمد جولایی

تابستان ۱۳۸۳

پیشگفتار مؤلف

خدا را از صمیم قلب شاکرم که توفیق تحقیق و نگارش این مجموعه را به من عطا فرمود تا شاید از این طریق بتوانم دین خود را به شهر و زادگاهم (بندر کنگ) ادا کنم و خدمتی درخور و شایسته نسبت به نسل جدید این بندر تاریخی انجام داده باشم.

هدف از تحقیق و نوشتن این رساله بررسی قابلیت‌های نمایشی در زمینه فولکلور مردم بندر کنگ جهت استفاده در متون نمایشی و معرفی هرچه بیشتر و بهتر تاریخ، فرهنگ، آیین و سنت‌های شهری است که قدمت تاریخی آن به بیش از ۱۸۰۰ سال می‌رسد.

در طی قرون اخیر مردم این بندر از طریق داد و ستد و تجارت با ملل و فرهنگ‌های مختلف، ارتباطی پیوسته با سرزمین‌های آفریقایی، هندوستان و کشورهای عربی حوزه خلیج فارس برقرار کرده بودند. در نتیجه این ارتباط زبان، اعتقادات، آداب و رسوم مردم این بندر، تحت تأثیر و گسترش آداب و سنن آن سرزمین‌ها قرار گرفت و همین مسائل باعث دگرگونی و تحول فرهنگ و فولکلور مردم بندر کنگ شده است.

قبایل کهن در طی اعصار برای خود آیین‌ها و مراسم بسیاری بنا به ضرورت و احتیاج خاص خود به وجود آورده بودند اما گذشت زمان و پیشرفته شدن جوامع باعث شد، تا انسان‌ها اصالت و خالص بودن آیین‌ها و مراسم را در جوامع خود کم رنگ‌تر ببینند و از اصل و ریشه خود دور بمانند. زیرا آداب و رسوم هر ملت به دلیل تغییر شرایط اجتماعی، اقتصادی و اعتقادی اعتبار گذشته خود را از دست می‌دهد.

در این مجموعه بررسی و تحقیقی از فرهنگ عامه و سنت‌های شفاهی بندر کنگ به عمل آمده است. بسیاری از مسایل و اندیشه‌های بومی این جامعه کمتر شباهتی با دیگر مناطق ایران دارد. برخی از ویژگی‌های آن عبارتند از:

اعتقاد به قدرت مافوق بشر؛ جادوگر، سیحر و...، خواندن اشعار گنگ و مبهم سواحلی عربی در بعضی مراسم، استفاده از موسیقی ضربی و تند آفریقایی، انواع رقص‌ها؛ رقص خیزران، رقص لیوا، رقص نوبان و...، اعتقاد به شخصیت‌های افسانه‌ای؛ پپ دریا، ام الداس، ام الصبیان و...، پایبندی به مراسم دینی و مذهبی و...

حقیقت امر این است که در بعضی موارد سنتهای شفاهی بندر کنگ دستخوش تغییر و تحولاتی شده و یا حتی از حیات جامعه رخت بر بسته است. بدین جهت مستند و مکتوب کردن آن کاری بس دشوار بود.

فقدان منابع کافی درباره حوزه مورد تحقیق یکی از مشکلاتی بود که در این زمینه وجود داشت و بیشتر از کتابهای «بندر کنگ شهر دریانوردان و کشتی سازان» نوشته حسین نوریبخش^(۱) و «اهل هوا»^(۲) نوشته دکتر غلامحسین ساعدی استفاده شده و کتب دیگر در دسترس نبوده است. بنابراین روشی که در پیش گرفته شد روش تحقیق میدانی بود و اکثر مطالب با همکاری افراد مسن و مصاحبه با آنها تدوین گردید. در حالی که گفتار آنها به نوعی دارای ضد و نقیص بود. این مسأله خود موجب کثرت مصاحبه با افراد مختلف شد در نتیجه نکات مشترکی که بین گفته‌های آنها وجود داشت انتخاب شده و پس از تحقیق و بررسی‌های فراوان، مطالب جمع‌آوری گردید.

با این وجود چنین به نظر می‌آید که هنوز مطالب و موارد قابل توجهی در زمینه مراسم آیینی و فولکلور مردم بندر کنگ وجود دارد که در این مجموعه نیامده است. نگارنده سعی در فشرده کردن مطالب داشته و در شیوه نگارش به طریقی عمل نموده که خواننده اثر علاوه بر درک مطلب از فرهنگ و فولکلور منطقه با کلمات و اصطلاحات محلی نیز آشنا شود و در بخش پایانی به توضیح و تفسیر هر لغت پرداخته است.

لازم به ذکر است که این کتاب رساله پایان‌نامه دوره کاردانی هنرهای نمایشی مؤلف بوده و برای انتشار آن به دلیل تخصصی و پیچیده بودن مطالب، بخشی از رساله که تحت عنوان «نظریه خاستگاه آیینی تئاتر» بوده حذف گردیده است.

امید است انتشار این مجموعه رضایت خاطر خوانندگان محترم را فراهم آورد و در خاتمه امیدوارم در آینده‌ای نه چندان دور افرادی دیگر که برای فرهنگ این آب و خاک دل می‌سوزانند به گردآوری و تنظیم مطالب بیشتری بپردازند و هرچه زودتر و دقیق‌تر آداب و رسوم را از دل پیرمردان و پیرزنان بیرون بکشند، در احیا کردن آن بکوشند و نتیجه پژوهش و تحقیقات خود را تقدیم به علاقمندان نمایند. *إن شاء الله*

احمدنور دریایی

اسفندماه سال ۱۳۸۲

۱- آقای حسین نوریبخش از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۵۸ در سواحل جنوب (بندرعباس، بندر لنگه، بندر کنگ و جزیره قشم) اقامت کرده‌اند از حاصل این مدت اقامت ایشان ۱۴ جلد کتاب درباره آداب و رسوم مردم سواحل جنوب تحقیق و نگارش و به مرحله چاپ رسیده است.

۲- اهل هوا مجموعه‌ای از یادداشتها و تحقیقات دکتر غلامحسین ساعدی در سال ۱۳۴۴ شمسی درباره اعتقادات و فرهنگ مردم ساحل‌نشین جنوب (از منطقه میناب و بنادر لنگه و بوشهر و جزایر باب هرمز) است و بیشتر مطالب و تحقیقات ایشان در زمینه بادهایی است که اهل هوا دچارش می‌شوند.